

Палінчак М. М.

*доктор політичних наук,
професор кафедри міжнародної політики
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

Стебляк Д. М.

*викладач кафедри міжнародної політики
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

Palinchak Mykola

*Doctor of Political Sciences,
Professor of the Department of International Politics
Uzhhorod National University*

Steblyak Diana

*Lecturer at the Department of International Politics
Uzhhorod National University*

РЕЛИГІЯ ЯК ФАКТОР ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

Анотація. На початку XXI століття релігія не втратила свого впливу. Релігія та церква протягом років чи навіть століть мали вагомий вплив на суспільстві, політиці та розвитку країн. Історично релігія грала важливу роль в індивідуальних переконаннях людей, культурі, нормах та цінностях соціальних груп та організацій. Вагомий вплив на політичну та військову силу. Але важливе місце має не тільки вплив релігії на суспільно-політичні процеси, а також вплив релігії на економіку країни. Науковці протягом тривалого часу досліджували це питання. А. Сміт був одним з перших науковців, які зазначили про важливий вплив релігії на економіку. А. Сміт в «Дослідженні про природу і причини багатства народів», розглядав різні питання, серед яких аспекти функціонування ринків, грошової економіки та факторів виробництва, також вчений зазначав про економічний аспект християнства. Згодом вагомий внесок у розвиток науки, щодо впливу та взаємодії релігії та економіки здійснив Макс Вебер в праці «Протестантська етика і дух капіталізму» (1905 р.). Вчений дослідив питання віросповідання і соціального відшарування, зв'язок між різними релігійними ідеями та економікою. Також Родні Старк, Роджер Фінке дослідили багатоманітність церков та релігійних деномінацій та конкуренцію між ними, що є, на думку вчених, позитивним явищем. Чізвік К. У. в праці «Економіка і релігія» (2010) та Венг Кю. та Лін Х. в праці «Чи релігійне вірування впливає на економічне зростання?» (2014 р.) проаналізували особливості взаємодії економіки та релігії. В статті досліджено поняття «релігійної економіки». Проаналізовано роль та місце релігії в економічному розвитку країн світу. Вплив релігії на фактори економічного зростання. Досліджено погляди Адама Сміта, Макса Вебера, Родні Старк, Роджера Фінке та інших, щодо впливу релігії на економіку та економіки на релігію. Значення та місце релігії в економічному житті суспільства є вагомим, адже полягає в її впливі на систему цінностей індивіда, що своєю чергою, зумовлює певну економічну поведінку. Яка своєю чергою впливає на розвиток економіки та участь індивіда в економічних процесах.

Ключові слова: політика, релігія, церква, економіка, держава

Постановка проблеми. Серед науковців дослідження теми державно-церковних відносин та впливу релігії на політику та роль релігійного фактора, питання впливу релігії на економіку є актуальними темами дослідження. А. Сміт, Макс Вебер, Родні Старк, Роджер Фінке одні з перших звернули увагу на роль релігії в економіці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження теми впливу релігії на політику займалися багато вітчизняних та зарубіжних вчених. Серед них: Тимчик О.А., Яремчук С.С., А. Аузан, Несправа М.В., А. Сміт, М. Вебер, А. Белькова, Єрмакова Г.С. та інші.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Питання релігійного впливу на економіку країн світу не є достатньо дослідженим в політичній науці. Хоча роль релігійного фактору в економіці протягом довгого часу була ваговою.

Формулювання цілей статті. Метою дослідження є проаналізувати вплив релігії на економіку, вплив релігії на розвиток країни, регіону та світу, вплив релігії в міжнародних відносинах та її роль в економіці в минулому.

Виклад основного матеріалу дослідження. Релігія як фактор економічного розвитку протягом тривалого часу є темою дослідження науковців в різних країнах світу. Адам Сміт в «Дослідженні про природу і причини

багатства народів», зазначав про економічний аспект християнства [6]. Згодом економічна теорія А. Сміта при аналізі відносин церкви та держави, була використана багатьма вченими, серед них: К. Хилтон, Ю. Родіонова та Ф. Денг. Згідно А. Сміту втручання держави в справу церкви негативно впливає на «релігійний продукт». Відсутність державного регулювання навпаки позитивно впливає на конкурентоспроможність церкви [9, с. 180–181]. Потім лише в останній чверті XX століття економісти зацікавилися релігією, та її впливу на економіку, економічний ріст, через призму теорії раціонального вибору. Вагомий внесок у розвиток науки, щодо впливу та взаємодії релігії та економіки здійснив Макс Вебер в праці опублікованій в 1905 р. «Протестантська етика і дух капіталізму» [7]. Саме М. Вебер одним з перших вивів тези, які розкривають вплив «...релігії на риси суспільної свідомості, вказавши, що релігія формує і прищеплює моральні цінності особистості, деякі з цих цінностей, «такі як честь, гідність, повага до праці і до обов'язків, застосовуються релігійною людиною і в економічних відносинах.». Це знижувало кількість конфліктів всередині трудового колективу, сприяло зниженню безробіття, та інше. Релігія, до прикладу протестантизм, «проголосила працю покликан-

ням вірян, що спричинило зростання продуктивності праці і доходів в країнах, де переважає протестантизм» [10, с. 5]. З огляду на це можна зазначити, що «релігійний фактор детермінує рівень дисциплінованості та законслухняності громадян в країні» [10, с. 5]. Коваль Т.Б. в праці «Релігія і економіка. Праця, власність, багатство» зазначає, що незважаючи на те, що може здатися, що релігія та економіка мало пов'язані між собою питання, це не так. Адже між цими двома є тісна взаємодія, адже протягом десятиліть чи навіть століть вони розвивалися та існували співіснуючи – релігія мала вагомий вплив на економічну поведінку, визначала мотивацію, цінності та етику праці, відношення до багатства і бідності. Певною мірою «задавала вектор розвитку як духовної, так і матеріальної культури.» [11, с. 6].

Несправа Н.В. в статті «Вплив релігії на багатство і темпи росту економіки країни», виділяє, що соціальні інститути проводять декілька видів можливого впливу релігії на економіку країни:

- релігія формує і наділяє моральними цінностями особистість, деякі з них такі, як повага до роботи й відповідальності, можуть застосовуватися релігійною людиною до роботи та економічної поведінки, що своєю чергою впливає на економіку;

- релігія, особливо протестантизм, надавала великого значення праці, покликанню, що поклала ріст продуктивності праці й доходів, в тих країнах, де переважає протестантизм;

- релігія може стимулювати чи понижувати попит на певні групи товарів (як приклад Несправа Н.В., приводить товари до релігійних свят);

- релігія має можливість утвердити та схвалити певні економічні системи, і окремі види діяльності» [8, с. 265].

Погоджуємося з Тимчик О.А., що релігія використовуючи економічні важелі може впливати на політичні рішення держави [1, с. 6].

С. Булгаков в праці «Історія економічних і соціальних вчень» зазначив, що: «Не можна відокремити від духовного життя будь-яку сторону взагалі, господарську чи іншу. Існує не одна лише людина економічна взагалі; кожна епоха має свою економічну людину; і релігійна особистість має і в господарському житті певне значення. – Кожна релігія має свою практичну етику, яку вона включає і в господарське життя» [1, с. 7].

У зв'язку з вагомих впливом релігії на економічне життя країни, в теорії взаємовпливу економіки та релігії, Родні Старк, Роджер Фінке – представники так званого «релігійного економізму», застосовуючи економічний підхід у дослідженні релігійності населення, пояснюють наявність релігійного плюралізму та кількості вірян конкуренцією, серед церков та релігійних деномінацій, попитом та пропозицією на релігійні послуги [1, с. 26–27]. «Таким чином релігійна діяльність знаходиться під впливом ринкової економіки. Теорія зводить релігійні інститути до ринкових агентів, а самі традиції стаються споживачькими товарами. Тобто, сама економіка релігії розглядається в рамках теорії поведінки споживача. Тобто аналізується діяльність церкви, як монополіста та в рамках багатоконфесійності, як таку, що діє в рамках конкуренції, тільки релігійної [1, с. 28]. Погоджуємося з Родні Старк, Роджером Фінке, що багатоманітність церков, вір та релігійних деномінацій та конкуренція між ними є позитивним явищем [1, с. 29]. Разом з тим, теорія «релігійного економізму» зазнає і критики, до прикладу, Пітера Бергера, директора Інституту релігії і міжнародних відносин при Бостонському університеті, вчений зазначив, що «Від вкладання релігії в економічні рамки мало користі» [1, с. 29].

Р. Фінк і Р. Старк в роботі «Динаміка релігійної економіки» (2003), дають визначення релігійної економіки, визначають, що релігійна економіка – це «особлива система, яка включає всі види релігійної активності (практики), мають місце в усіх суспільствах, в тому числі ринок існуючих і потенційних прибічників релігії, набір організацій, які намагаються залучити й зберегти прибічників, а також релігійну культуру, запропоновану організацією» [2, с. 110].

Яремчук С.С. зазначає що, виходячи з визначення, структура релігійної економіки складається з декількох елементів:

- прибічники релігії зі своїми практиками;
- релігійні організації з своїми практиками;
- релігійна культура, яка створюється організаціями [2, с. 110].

Чізвік, К. У. «Економіка і релігія» (2010). зазначає, що причинно-наслідковий зв'язок між релігією та економічною діяльністю може бути у двох напрямках, коли релігійна ідентичність впливає на різні види економічної діяльності й навпаки, коли економічні стимули мають вплив на дотримання релігійних обрядів та інститутів [3, с. 2].

Венг Кю. та Лін Х. в праці «Чи релігійне вірування впливає на економічне зростання?» (2014 р.) зазначають «релігія і економіка – взаємозв'язані предмети» [3, с. 6]. Вони зазначають, що релігія має важливий вплив на економічні показники, де вона впливає на політичні впровадження, людський капітал і навіть трудову етику.

Доктор економічних наук А. Аузана зазначає про вагомий вплив релігії на економіку. Зазначаючи, що взаємозв'язок релігії та економіки, «добре проявляється в теорії цивілізації філософа, соціолога і політолога Семюела Хантінгтона», який в своїй праці «Зіткнення цивілізацій», пояснив та зазначив, що майбутні конфлікти будуть розвиватися в площині культурних та релігійних цінностей, конкуренції цивілізацій [4].

Петер Боекте також зазначає про вагомий вплив релігії, яка як стверджує науковець «знаходиться в ядрі нашого розуміння того, хто ми є як ми себе усвідомлюємо». Дослідник стверджує, що релігійні організації певною мірою легітимізують та координують соціальну взаємодію. «Релігія є носієм традицій, що визначають характер суспільства, в якому ми живемо. Якщо ми як економісти будемо тільки намагатися пояснити чому одні нації є багатими, а інші бідними, ми не просуємося далеко вперед до тих пір поки ми адекватно не оцінимо ту силу, з якою релігійні ідеї формують людське сприйняття, поведінку та інститути» [5, с. 15].

Багато науковців, як стверджує Несправа М.В., таких, як М. Вальзеру Brent Нельсен і Джеймс Гут, звертають увагу на вагомий вплив релігії та церкви на інтеграційні процеси в Європі. Не зважаючи на те, що внаслідок секуляризації роль та вплив церкви та релігії, втратив свою владу в деякій мірі. Але релігійні ідеї, «були перетворені європейцями у звичаї, процедури, символи та інститути через тривалий і складний процес тієї індивідуальної роботи, яка, як зазначає Майкла Вальзера, утворює спільну релігійну спадщину» [5, с. 19].

Теоретична модель, яка використовує економічний підхід, як основу аналізу релігії, та є однією з основних парадигм сучасної соціології релігії. І розглядає релігійні організації, як конкурентні між собою фірми, які пропонують релігійні товари своїм споживачам, серед представників цієї теорії – Белькова А., Бейнбридж У., Фінке Р., Яннаконе Р. та Старк Р. [9, с. 178-179].

Висновки та перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Отже, вплив релігії на економіку є вагомим. Дослідники поділилися в думках, щодо його позитив-

ного чи негативного значення. Важливе місце в дослідженні ролі релігії в розвитку країн світу, економічних факторів розвитку країн, ринку, зробили Адам Сміт в «Дослідженні

про природу і причини багатства народів», Макс Вебер в праці опублікованій в 1905 р. «Протестантська етика і дух капіталізму», Родні Старк, Роджер Фінке та інші.

Список використаних джерел:

1. Тимчик О.А. Економіка та релігія: теорія і практика взаємовпливу : монографія. Київ : КНТ, 2014. 410 с.
2. Яремчук С.С. Основні постулати теорії релігійної економіки в соціології релігії. Вісник НТУУ «КПІ». *Політологія. Соціологія. Право*. 2016. Випуск 3/4 (31–32). С. 109–116. URL: <http://visnyk-ppsp.kpi.ua/article/view/140495/137576> (дата звернення: 11.12.2021).
3. Nurrachmi, Rininta. Religion and Economic Performance. URL: https://mpra.ub.uni-muenchen.de/85582/1/MPPA_paper_85582.pdf (дата звернення: 15.11.2021).
4. Александр Аузан. Культурные коды экономики: как религия влияет на экономический успех. URL: <https://www.forbes.ru/forbeslife/441929-kul-turnye-kody-ekonomiki-kak-religia-vliyaet-na-ekonomiceskij-uspeh> (дата звернення: 15.12.2021).
5. Несправа М.В. Вплив релігії на процеси економічного зростання та європейської інтеграції: аналіз наукових досліджень у парадигмі соціального конструктивізму. *Філософія і політологія в контексті сучасної культури*. 2017. Вип. 2. С. 12–23.
6. Адам Сміт. Дослідженні про природу і причини багатства народів. Київ : «Наш Формат», 2018.
7. Макс Вебер. Протестантська етика і дух капіталізму. URL: <https://gtmarket.ru/library/basis/3637> (дата звернення: 15.12.2021).
8. Несправа Н.В. Влияние религии на состояние и темпы роста экономики страны. *Бюлетень Міжнародного Нобелівського економічного форуму*. 2012. № 1 (5). Том 2. С. 265–270.
9. Белькова А. Отношения государства и церкви в теории религиозной экономики. 2013. С. 178–198. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/otnosheniya-gosudarstva-i-tserkvi-v-teorii-religioznoy-ekonomiki/viewer> (дата звернення: 15.12.2021).
10. Єрмакова Г.С. Вплив релігійного фактору на процес формування правосвідомості євроінтеграційних спрямувань. *Теорія та історія держави і права. Науковий вісник Публічного та приватного права*. Випуск 4. С. 3–7.
11. Религия и экономика. Труд, собственность, богатство. «Высшая Школа Экономики (ВШЭ)», 2014. URL: <file:///C:/Users/home/Downloads/9747773.a4.pdf> (дата звернення: 15.12.2021)

References:

1. Tymchuk O.A. Ekonomika ta relihiia: teoriia i praktyka vzaiemovplyvu : monohrafiia. Kyiv : KNT, 2014. 410 s.
2. Yaremchuk S.S. Osnovni postulaty teorii relihiinoi ekonomiky v sotsiologii relihii. *Visnyk NTUU "KPI". Politologhiia. Sotsiologhiia. Pravo*. 2016. Vypusk 3/4 (31–32). S. 109–116. URL: <http://visnyk-ppsp.kpi.ua/article/view/140495/137576> (accessed: 11.12.2021).
3. Nurrachmi, Rininta. Religion and Economic Performance. URL: https://mpra.ub.uni-muenchen.de/85582/1/MPPA_paper_85582.pdf (accessed: 15.11.2021).
4. Aleksandr Auzan. Kulturnyie kodyi ekonomiki: kak religiya vliyaet na ekonomicheskiy uspeh. URL: <https://www.forbes.ru/forbeslife/441929-kul-turnye-kody-ekonomiki-kak-religia-vliyaet-na-ekonomiceskij-uspeh> (accessed: 15.12.2021).
5. Nesprava M.V. Vplyv relihii na protsesy ekonomichnoho zrostantia ta yevropeiskoi intehratsii: analiz naukovykh doslidzhen u paradyhmi sotsialnoho konstruktyvizmu. *Filosofii i politologhiia v konteksti suchasnoi kultury*. 2017. Vyp. 2. S. 12–23.
6. Adam Smit. Doslidzheni pro pryrodu i prychny bahatstva narodiv. Kyiv : "Nash Format", 2018.
7. Maks Veber. Protestantska etyka i dukh kapitalizmu. URL: <https://gtmarket.ru/library/basis/3637> (accessed: 15.12.2021).
8. Nesprava N.V. Vliyanie religii na sostoyanie i tempy rosta ekonomiki strany. *Byuleten Mizhnarodnogo Nobelivskogo ekonomichnogo forumu*. 2012. № 1 (5). Tom 2. S. 265–270.
9. Belkova A. Otnosheniya gosudarstva i tserkvi v teorii religioznoy ekonomii. 2013. S. 178–198. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/otnosheniya-gosudarstva-i-tserkvi-v-teorii-religioznoy-ekonomiki/viewer> (accessed: 15.12.2021).
10. Yermakova H.S. Vplyv relihiinoho faktoru na protses formuvannia pravosvidomosti yevrointehratsiinykh spriamuvan. *Teoriia ta istoriia derzhavy i prava. Naukovyi visnyk Publichnoho ta pryvatnoho prava*. Vypusk 4. S. 3–7.
11. Religiya i ekonomika. Trud, sobstvennost, bogatstvo. "Vysshaya Shkola Ekonomiki (VShE)", 2014. URL: <file:///C:/Users/home/Downloads/9747773.a4.pdf> (accessed: 15.12.2021)

RELIGION AS A FACTOR OF ECONOMIC DEVELOPMENT

Summary. At the beginning of the 21st century, religion has not lost its influence. For years or even centuries, religion and the church have played an important role in society, politics and the development of countries. Historically, religion has played an important role in the individual beliefs of people, culture, norms and values of social groups and organizations. Significant influence on political and military power. But it is important not only the influence of religion on socio-political processes, but also the influence of religion on the economy. Scientists have been researching this issue for a long time. A. Smith was one of the first scholars to point out the important influence of religion on the economy. A. Smith in "Studies on the Nature and Causes of the Wealth of Nations", considered among various issues, including aspects of the functioning of markets, monetary economy and factors of production, the scientist also noted the economic aspect of Christianity. Subsequently, a significant contribution to the development of science on the influence and interaction of religion and economics was made by Max Weber in the work "The Protestant Ethics and the Spirit of Capitalism" (1905). The scientist studied the issues of religion and social stratification, the relationship between different religious ideas and the economy. Rodney Stark and Roger Finke also studied the diversity of churches and religious denominations and the competition between them, which, according to scientists, is a positive phenomenon. Chiswick C. U. in "Economics and Religion" (2010) and Wang Q. and Lin X. in "Does Religious Belief Affect Economic Growth?" (2014) analyzed the features of the interaction of economics and religion. The concept of "religious economy" is investigated in the article. The role and place of religion in the economic development of the world are analyzed. The influence of religion on the factors of economic growth. The views of Adam Smith, Max Weber, Rodney Stark, Roger Finke and others on the impact of religion on the economy and the economy on religion have been studied. The importance and place of religion in the economic life of society is important, because of its impact on the value system of the individual, which in turn determines certain economic behavior. As in turn affects the development of the economy and the participation of the individual in economic processes.

Key words: politics, religion, church, economy, state.